

## Giddens ve Habermas: Modernite temelinde yapısal bir karşılaştırma

Mehmet Bayır\*

### Öz

Toplum biliminin geniş çalışma alanı içinde sıkça karşılaştığı ve yanıtlarını aradığı iki temel sorudan biri, toplumun aynı toplum olup olmadığı diğer bir deyişle toplumun karakteristik özelliklerini yansıtan şeylerin köklü bir değişim, dönüşüm geçirip geçirmediğidir. Yanıtını aradığı diğer soru, bu köklü değişim ve dönüşüm nasıl sorunsallaştırılmalıdır? Bunun için mevcut kuramsal çerçeve bu köklü değişimlere tatmin edici yanıtlar vermeyi sürdürüyor mu? Yoksa yeni bir kuramsal çerçeveye mi ihtiyaç duyulmaktadır? Habermas ve Giddens modernliğin geçirdiği köklü değişimler için yeni bir kuramsal çerçeveye gerek olmadığını öne sürerler. Giddens'a göre yaşanan köklü değişimler modernliğin üst versiyonundan ibarettir. Modernliğin hala içindeyiz fakat ileri bir aşamasındayız. Yaşanan köklü değişiklikler modernliğin kendi içindeki dönemlendirmesinde geç bir dönemi ifade eden toplumsal gerçekliklerdir. Habermas'a göre modernliğin tekâmül süreci devam etmekte, tamamlanmamış, açık bir proje olarak işlerliğini ve işlevselliğini sürdürmektedir. Giddens, postmodernliğe odaklanmak yerine, modernliğin geç dönemindeki üst versiyonuna yoğunlaşılması, bu aşama hakkında düşünce ve çözümler geliştirilmesi gerektiğini belirtir. Habermas ve Giddens sosyolojisinin ortak yönlerine bakıldığında, toplumsal dünyayı anlamak ve açıklamak için Aydınlanmanın modernlik ve rasyonalite mirasına dayandıkları söylenebilir. Habermas, Giddens'a göre bu mirasın daha güçlü ve etkili bir savunucusudur. Giddens bu konuda daha şüpheci ve mesafelidir. Her ikisi de bu mirasın yeni toplumsal ve kuramsal gelişmeler doğrultusunda kritik edilmesi ve yeniden ele alınması konusunda hemfikirdir. İki düşünürün de toplumsal çözümlemelerinde dil sorunları merkezi bir yere sahiptir. Diğer bir ortak noktaları demokratik toplumsal değişimin dinamiklerini kritik eden özgün eleştirel bir kuram geliştirmiş olmalarıdır. Fakat Giddens'ın eleştirel kuramının, Habermas'ın kuramından farklı olarak eklektik bir niteliği olduğu söylenebilir.

**Anahtar kelimeler:** Aydınlanma, modernlik, geç modernlik, iletişimsel eylem, yapılaşma, rasyonalite

### Araştırma makalesi

### Research article

**Geliş - Submitted:** 06/06/2021

**Kabul - Accepted:** 28/06/2021

**Atf – Reference:** Bayır, M. (2021). Giddens ve Habermas: Modernite temelinde yapısal bir karşılaştırma. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 7, 52-65.

## Giddens and Habermas: A structural comparison on the basis of modernity

### Abstract

One of the two fundamental questions that social science frequently encounters in the broad field of study and seeking answers for is whether the society is the same society, in other words, whether the things that reflect the characteristics of the society have undergone a radical change or transformation. The other question that it seeks to answer is, how should this fundamental change and transformation be problematized? For this, does the current theoretical framework continue to provide satisfactory answers to these radical changes? Or is there a need for a new theoretical framework? Habermas and Giddens argue that there is no need for a new theoretical framework for the radical changes modernity has undergone. According to Giddens, the radical changes that have been experienced are merely the upper version of modernity. We are still in modernity but we are in an advanced stage. The radical changes experienced are social realities that represent a late period in the periodization of modernity itself. According to Habermas, the evolutionary process of modernity continues, it continues to function and operability as an incomplete, open project. Giddens states that instead of focusing on postmodernity, it is necessary to focus on the upper version of modernity in the late period and to develop ideas and solutions about this stage. Looking at the common aspects of Habermas and Giddens sociology, it can be said that the Enlightenment is based on the legacy of modernity and rationality in order to understand and explain the social world. Habermas is a stronger and more effective advocate of this legacy, according to Giddens. Giddens is more skeptical and distant about this. Both agree that this legacy should be criticized and reconsidered in line with new social and theoretical

\* Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı,  
E-posta: mbay14@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4825-3819

developments. Language problems have a central place in the social analysis of both thinkers. Another common point is that they have developed an original critical theory that criticizes the dynamics of democratic social change. However, it can be said that Giddens's critical theory has an eclectic quality, unlike Habermas's theory.

**Keywords:** Enlightenment, modernity, late modernity, communicative action, structuration, rationality

## Giriş

Tarihsel süreç içerisinde insan topluluklarının göçebe denilen mobil bir yaşamdan yerleşik bir hayata geçmeleri; toprağı işlemeleri, toprağı tutunmaları ve toprağı yurt edinmeleriyle gerçekleşmiştir. Modern öncesi tarım toplumlarında yer sahibi bir yerli olmak, yersiz ve yurtsuz olmaktan yeğ tutulmuştur. Mekân algısının toprakla anlam kazandığı, toplumsal ve kurumsal ilişkilerin mekân üzerinden kurgulandığı tarihsel süreçte savaşlar bir yerinden etme ve yerine yerleşme mücadeleleri şeklinde geçmiştir. Modern öncesi tarım toplumu, sabitlenmiş mekanlarda ve geniş zaman kipinde yaşayan, homojen sosyo-kültürel yapılardır. Sabit mekanlarda ve geniş zaman aralıklarında kök salan gelenek ve alışkanlıklar, deneyimlerin ve rutinlerin muhafaza edildiği, öngörülebilirliğin ve kesinliğin konforuyla desteklenen muhafazakâr yapılar inşa etmiştir. Gelenek, daha çok toplumsal değişimlere tepkisel yaklaşım sergileyen muhafazakarlıkla ilişkilendirilmiştir.

Modern öncesi toplum ve modern toplum arasındaki fark, en çok üretim araçları ve ilişkilerinde kendini göstermektedir. Modern öncesi toplum, tarıma ve küçük ölçekli zanaat işlerine dayanan küçük ölçekli işlerle ilgilidir. Modern toplum, eğitilmiş kentli nüfusta artış, kitlesel üretim, ulaşım araçlarının ve ağının gelişmesi/genişlemesi, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması gibi faktörlerle öne çıkmaktadır. Geleneksel toplumda üretim ilişkileri ve araçları, toprak mülkiyeti ve toprağı işleyen araçlardan, modern toplumda fabrika ve sermayenin hâkim olduğu endüstriyel topluma evrilmiştir. Geleneksel toplumda, homojen deneyimler, işler ve ilişkilerin varlığı iş birliğini gerektirmekteydi. Modern toplum, heterojen işler ve ilişkilerle birlikte uzmanlaşmaya bağlı iş bölümünü zorunlu kılmıştır. İş birliği geleneksel toplumun, iş bölümü modern toplumun önemli bir değeridir.

Modernlikle aydınlanma arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Aydınlanma modernliğin felsefi temellerini oluşturmuştur. Modernlik Aydınlanmanın nesnel bilim, evrensel değerler, yasalar, özgür düşünce ve sanat anlayışının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi olarak kendisini göstermiştir. Yani modernlik, dar bir gruba hitap eden bu alanlardaki kültürel birikimi ve bilişsel potansiyeli gündelik yaşama taşımıştır (Dellaloğlu, 1998, s. 222). Aydınlanma bireyin arzusu ve çabasını gerektirmektedir. Aydınlanma döneminin en önemli düşünürlerinden birisi olan Kant, düşünme cesaretinden yoksunluğu erişkin olmama dolayısıyla aydınlanmama olarak değerlendirir. Bu bağlamda aydınlanma öncesi toplum, aklını kullanma ve düşünme cesareti gösterememiş bu nedenle toplumsal rüşte ulaşamamış toplumdur (Hülür & Bircan, 2020, s. 25). Modernlik, aydınlanma projesi olarak doğan, ideal bir toplum düzenini amaç edinen ve sürekli doğrusal ilerlemeyi ilke edinen bir anlayışı temsil eder. Modernliğin ideal toplum düzeni hedefi, mutlak gerçeklikler tasarımı zorunlu kılar. Aydınlanma düşüncesine zemin hazırlayan doğal toplum ve doğal hukuk kavramları modern yapıya laik toplum/hukuk biçiminde mutlak gerçeklik olarak yansımıştır. Bu açıdan modernlik projesi, Rönesans ve reform hareketleriyle başlayan ve Aydınlanmaya dek uzanan değişim eğrisi boyunca düşünsel yaşam, bilim ve bilginin üzerindeki gizem şalını çıkarma ve mitlerden arındırma çabaları, modernliğin laik niteliğini ortaya koyan girişimlerdir (Aslan & Yılmaz, 2017, s. 97).

Modernlik genellikle geleneğin karşıtı olarak gelenekten sapmayı ve yeni olanı temsil etmektedir. Gelenek geçmişle, modernlik bugün ve gelecekle ilgilidir. Modernlik ilerleme, gelişme, büyüme, özgürlük, serbestlik ve aydınlanma gibi "avangart" kavramlarla ilişkilendirilmektedir. Modernizmin birçok avangart kavramı kapsamı, sürekli genişlemesi ve küresel bir fenomene dönüşmesiyle ilgilidir (Kivisto, 2008, s. 167). Geleneksel toplum sahip olduğu ortak ritüellerle, çelişkileri ve çekişmeleri nötralize ederek toplumsal birliğin araçları

haline dönüştürebilmiştir. Geleneksel toplum, bağlı olduğu kuralları aşmamak için indirgenmiş ritüellerin belirlediği ilişkiler bağlamında hareket etmek zorundaydı (Bauman, 1997, s. 59). Modern toplumsal yaşamın mobilitesi ve yerinden etme mekanizmalarının genişlemesine bağlı olarak zaman ve mekânın yeniden organizasyonu toplumsal ve kurumsal düşünümSELLİĞİN izlerini taşır. Zaman ve mekân genişleyerek, sıkışarak ve yeniden organize olarak yerinden edici mekanizmalar aracılığıyla önceki yerleşik toplumsal ve kurumsal yapıları radikal bir biçimde küreselleştirir (Giddens, 2010, s. 13). Modernlik düşüncesinin tarihsel süreç içerisindeki evrimsel gelişim çizgisinin belli başlı kilometre taşları vardır. Comte'dan Marx'a, Durkheim'dan Weber'e uzanan bu evrimsel gelişim çizgisinde modernliğin doğuşuna, gelişimine ve genişlemesine yön veren argümanlar söz konusudur. Sosyolojinin kurucu üçlüsü modernliğin doğasını tek bir dinamikle açıklama eğilimindedirler. Marx'ın modernlik açıklaması emek, kar, sermaye, kapital formülasyonu üzerinden kapitalist üretim araçları ve ilişkilerine vurgu yaparken, Durkheim endüstrileşme, iş bölümü ve uzmanlaşma dinamiği üzerinden modernliği ele alır. Weber ise rasyonalite ve bürokrasi üzerinden modernlik okuması yapar. Giddens ise, modernliğin doğasını tek bir dinamikle açıklama girişimlerini reddeder. Bu tek boyutlu dinamiklerin çok boyutlu modernliğin doğasını açıklayamayacağını, tek başlarına eksik ve yetersiz olduklarını ancak birbirleriyle ilişkilendirilmeleri halinde tatmin edici yanıtlar alınabileceğini öne sürer. Giddens'a göre modernlik çok boyutludur ve her düşünce geleneği modernliğin bir boyutunu açıklamada ayrı bir role sahiptir (Giddens, 1994, s. 17-19).

Klasik dönem modernlik düşünürlerinden August Comte, bilimsel düşünce tarihinin evrimsel sürecinin son aşaması olarak öngördüğü pozitivist evre, modernliğin ilk yorumu veya erken bir habercisi sayılabilir. Diğer modernlik düşünürlerinden Durkheim, iş bölümü ve uzmanlaşmanın toplumu mekanik dayanışma toplumundan organik dayanışmanın egemen olduğu toplum tipine diğer bir deyişle geleneksel toplumdan modern topluma geçildiğini belirterek evrimci çizgiyi ileri bir noktaya taşımıştır. Diğer taraftan Durkheim, modernliğin sorunlu sonuçlarını da anomi terimiyle kavramsallaştırır. Bir başka modernlik düşünürü Karl Marx, kapitalizmi ve onun yarattığı eşitsizliklerin doğurduğu sınıf çatışmalarını modern dünyayı biçimlendiren ve dönüştüren güçler olarak ele alır (Önder Erol, 2016, s. 54-55). Modernliğin evrimsel gelişim çizgisinin önemli kilometre taşlarından biri olan Weber düşüncesinin önemli argümanlarından biri tipolojilerdir. Weber'in gelenek tipolojisi, cemaate dayalı ilişkilerin biçimlendirdiği bireyler arası yoğun etkileşimlerin gerçekleştiği homojen bir yapıdır. Weber'in modernlik tasarımı nesnel, kurumsal ilişkilere, kurallara ve "sözleşmeye dayalı ilişkilerdir" (Turner, 2003, s. 124). Weber'de gelenek, toplumun neden ve ne zamandan beri inandığı, kabul ettiği ve uyduğunu hatırlayamadığı alışkanlıkların zamanla mitleştiği ritüellerdir. Geleneksel egemenlik, gücünü bu köklü mazinin sağladığı meşruiyetin gücünden alır. Weber, geleneği bu köklü mazinin iktidarı olarak görür (Çetin, 2003, s. 18). Bu bağlamda gelenek, toplumsal otoritenin birey üzerindeki baskı aracıdır (Yaka, 2015, s. 256).

Toplumbilimciler arasında, yaşanan çağı dönemlendirme konusunda farklı öncüllere dayanan fikir ayrılıkları söz konusudur. Bazı toplumbilimciler modern çağda olduğumuzu öne sürerken, bazıları postmodern çağda olduğumuzu iddia etmektedir (Bayır, 2019, s. 11-12). Modernlik tanım, kapsam ve sınırları bakımından hakkında farklı spekülasyonların yapıldığı bir kavramdır. Modern öncesi toplum, homojenliği ve ortak ritüelleriyle modernliğe göre daha öngörülebilir bir yapıdır. Modern öncesi toplum katı dokusuyla Bauman'ın (2013) sıvı akışkan modernliğinden ayrılmaktadır. Giddens ve Habermas gibi bazı toplumbilimciler de her iki kavramsal şablona sığdıramadıkları bazı değişimleri ve gelişmeleri yeni bir dönemin karakteristiği olarak ele almak yerine modern döneme sahip çıkmış ve savunmuşlardır. Bu çalışmada modernliğin iki öncü savunucusu Giddens ve Habermas'ın modernlik savunuları kendi kuramsal çerçeveleri içinde geliştirdikleri modernlik kavrayışı temelinde yapısal bir karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. İlk bölümde Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı temelinde geliştirdiği modernlik savunusu ele alınmıştır. İkinci bölümde Giddens'ın yapılaşma kuramı

temelinde modernliği kendi içinde dönemlendirerek ileri ve üst versiyonuna atıf yaptığı geç modernlik savunusu incelenmiştir.

### 1. Jurgen Habermas: İletişimsel eylem kuramı temelinde modernlik savunusu

Jurgen Habermas (1929), genellikle Almanya'nın yaşayan en etkili filozofu ve toplum bilimcisi olarak kabul edilir. Akademik alanda ve sosyo-politik alanda oldukça etkili çalışmalarıyla öne çıkmaktadır. Habermas, Dusseldorf'ta doğdu ve ergenlik döneminde II. Dünya savaşını görmüş geçirmiş biri olarak savaşın olumsuz etkilerini derinden hissetti. Nürnberg Duruşmaları, Habermas'ın hayatında Almanya'nın politik başarısızlığını ve ahlaki çöküşünü derinden fark etmesini ve politik bir aydınlanma yaşamasını sağlayan kritik bir dönemeti. Habermas, yaşadığı politik aydınlanma sonrasında, bu tür politik suçlara şiddetle karşı duruş sergileyen duyarlılığını felsefe ve toplum bilim çalışmalarına etkili bir biçimde yansıtmıştır (Powell, 2012, s. 1). Örneğin; demokratik hukuk devletinde sivil itaatsizliğin aktif bir formu olarak gördüğü protestolara yönelik, devletin otoriter legal karşıtılığını bir politik suç olarak telakki etmiş ve yayınladığı bir bildiriyle devletin müdahalesini şiddetle eleştirmiştir (Habermas, 1997b).

Habermas, Frankfurt'taki Toplumsal Araştırma Enstitüsü'ne gelmiş ve okulun önde gelen temsilcilerinden Theodor Adorno'nun araştırma asistanı olmuştur. Eleştirel okulun görüşlerini oldukça benimsemiş fakat kendisini, okulun pesimist ve müstehzi ruh halinden farklı bir yere konumlamayı başarmıştır. Bu konumlanış, bağımsız entelektüel bir yöneliş olarak kendini göstermiştir. Bağımsız entelektüel denemeleri okulun başkanı Max Horkheimer'in hışmına uğramasına ve istenmeyen kişi ilan edilmesine neden olmuştur. Habermas, modern dünyanın geleceğiyle ilgili Frankfurt okulu kadar karamsar değildir. Modern dünyanın geleceğine dair beslediği umutlarla iletişimsel eylem temelinde "modernliğin tamamlanmamış projesini yazmıştır" (Ritzer & Stepnisky, 2014, s. 566-567). Habermas'ı popüler kılan şey, modernlik savunusu ve Aydınlanma rasyonalitesinin önemine yönelik ısrarlı gerekçelendirme çabalarıdır. Ayrıca Habermas hem Kant, Hegel ve Marx gibi Aydınlanma düşünürlerinin başını çektiği yapısalcılık felsefesini hem de Nietzsche, Derrida ve Foucault'nun başını çektiği post-yapısalcılığı eleştirir. Bu anlamda Habermas, tüm özgürleştirici niyetlerine rağmen post-yapısal düşünürlerin "bilinç felsefesi" tarafından yaratılan ontolojik sınırın ötesine geçemediklerini öne sürer. Post-yapısalcıların temelde rasyonaliteyi yadsıyan varsayımlarını eleştirir. Ona göre, rasyonaliteye yönelik radikal post-yapısalcı eleştiri insanın akıl yürütme kapasitesinin gücünü ve önemini dışladığı için ulaşmaya çalıştıkları insanın kurtuluşu olasılığını akamete uğratmıştır (Regmi, 2017, s. 681). Habermas'ın yazdığı modernliğin tamamlanmamış projesi adlı çalışması postmodernizme ilk büyük meydan okuma olarak kayıtlara geçmiştir. Bu açıdan Habermas, modernliğin yeniden inşasına öncülük eden en etkili modernlik savunucusu olarak öne çıkmaktadır (Girgin, 2018, s. 633). Habermas modernlik projesini normatif bir proje olarak temellendirmiştir. Projenin normatif yapısı nedeniyle modernliği kapitalizmle, kapitalizmi de teknik modernlikle özdeşleştirmek olanaklı değildir (Özdikmenli elikoğlu, 2011, s. 253).

Habermas, rasyonel geleneğin izini süren/sürdüren bir izci ve aydınlanmacı bir düşünürdür. Habermas'ı kendi temel kuramından ve uzlaşmacı kişiliğinden yola çıkarak tanımlamak gerekirse diyalogcu ve uzlaşmacı düşünür tanımı doğru bir tanımlama olabilir (Timur, 2008, s. 18). Habermas'ın mensubu ve önde gelen son temsilcisi olduğu Frankfurt Okulu'nun kuramsal gövdesine "eleştirel teori" denilmesinin nedeni Alman felsefesinde bu kavrama yüklenen özel anlamla ilgilidir. Kritik kavramı, güvenilir bilginin geçerli bir ölçütü olduğuna yönelik yapılan Kanti gönderme ile "gerçekliğin bilgiyle dönüştürülmesi"ne yapılan Hegelci göndermeye yapılan anlamalara özgülenmiştir (iğdem, 2008, s. 56). Eleştirel okulun, diğer teorilerle arasındaki ayırım üç temel önermeden oluşmaktadır. Birincisi, öznelerin aydınlanmalarını ve gerçek çıkarlarının nerede olduğunu saptamalarını sağlamak ve öznenin kendine dayattığı zorunlulukların ağırlığından özneyi kurtarmak ve özgürleştirmektir. İkincisi,

eleştirel teori bilgi içerikli ve bilgi biçimcidir. Üçüncüsü, eleştirel teori doğa bilimleri teorilerindeki nesnelleştiriciliği değil, dönüşlülüğü benimser ve savunur. Bu bağlamda eleştirel teori öznenin aydınlatıcı ve özgürleştirici bilgiyi içkinleştirdiği dönüşlü bir teoridir (Geuss, 2002, s. 10-11).

Habermas, modernliğin tarihsel izlerini sürdüğü bir çalışmada bu terimin ilk kez V. yüzyılın sonlarında bugünü Roma ve pagan geçmişinden ayırmak için Latince “modernus” ve “modern” terimlerinin kullanıldığını öne sürer. Zamanla modern kavramı eskiden yeniye geçişi ifade edecek biçimde kendini antik çağın geçmişiyle ilişkilendiren bir çağın bilincini ifade etmiştir. Habermas, bazı düşünürlerin modernlik terimini Rönesans’la sınırlandırmasına karşı çıkar. Modern teriminin yeni olmadığı, XII. yüzyılda Büyük Charles ve XVII. yüzyıl sonlarında “Eskilerin ve yenilerin kavgası” döneminde, Fransız toplumunun kendisini modern olarak tanımlamasından anlaşılmaktadır. Bu açıdan modern terimi Avrupa’da yeni olan değil, yeniden ortaya çıkan bir kavramdır. Eski toplumlarla, kültürle yenilenmiş bir ilişki olarak diğer bir deyişle antik çağın taklit edilmesi gereken bir model olduğu kabul edildiğinde yeniden ortaya çıkmıştır (Habermas & Ben-Habib, 1981, s. 3). Habermas, Rönesans ve Reform hareketlerinin klasik ve orta çağ geçmişiyle örtük/belirsiz kopuşunu belirgin bir biçimde modern dönem kavramının ortaya çıkışının habercisi olarak görür. Habermas, bu anlamda modern projenin felsefi temelini Hegel tarafından atıldığını öne sürer. Ona göre, Hegel açık bir modernlik anlayışını geliştiren ve modernliği sorunsallaştıran ilk filozoftur. Habermas’a göre, Hegel felsefi öncülleriyle birlikte modernliğin özünü “öznellik” ilkesine konumlandırmıştır. Hegel’in öznellik ilkesi bireycilik, eleştirel/rasyonel yetkinlik ve özerklik çağrışımları taşır. Hegel’i diğer aydınlanma düşünürlerinden farklı kılan şey, öznellik ilkesiyle ilgili bütüncül kavrayışıydı. Hegel, öznellik ilkesini öncellerinden farklı olarak özgürleştirici potansiyeli ve taşıdığı müphemlikle birlikte ele almıştır. Habermas’a göre öznellik ilkesine getirilen bu açılım hem modern dünyanın üstünlüğünü ve kriz karakterini hem de sistemin ilerleme potansiyelini ve yaşam dünyasında yabancılaşan ruhları temsil eden karakteriyle öne çıkar. Habermas bu anlamda modern çağın ilk kavramsallaştırma girişimini aynı zamanda ilk modernlik eleştirisi olarak görür (Dallymar, 1997, s. 61).

Habermas, neo-muhafazakâr düşünürlerin parlak temsilcilerinden biri olan Daniel Bell’in gelişmiş Batı toplumlarında ortaya çıkan krizi kültürel modernlik ve eko-politik sistem arasındaki taleplerin çatallanmasına kadar götürmesine karşı çıkar. Bell’e göre, avangard sanat, sözde gündelik hayatın değerlerine nüfuz etmiş ve böylelikle yaşam dünyasına modernist zihniyeti bulaştırmıştır. Modernizm, sınırsız kendini gerçekleştirme ilkesinin egemenliğini, otantik kişisel deneyim talebini, aşırı uyarılmış bir duyarlılığın öznelliğini ve profesyonel yaşamın gerektirdiği disiplinle oldukça uyumsuz olan hazcı motivasyonların serbest bırakılmasını teşvik eden büyük bir baştan çıkarıcı gücü genel olarak amaçlı-rasyonel bir yaşam tarzının ahlaki temelleri ile temsil eder. Bell, böylelikle Weber’i de rahatsız eden Protestan etiğin çözülmesinin suçunu, ekonomik ve yönetsel zorunluluklar altında rasyonalize edilen gündelik hayatın değerlerine ve geleneklerine düşmanlığı teşvik eden bir kültür olarak konumlandığı modernizme yükler (Habermas, 1997c, s. 42). Bell’e göre toplumun ahlaki dokusunu bozan hedonist kültür, kültürel modernitenin teşvik ettiği anomilerden biridir. Bell, bu ahlaki yozlaşmaya karşı geleneğe sarılmayı ve geleneksel inancı yeniden canlandırmayı önerir. Habermas ise neo-muhafazakarların kültür toplum ilişkisini anlamada kafa karışıklığı yaşadıklarını öne sürer. Habermas’a göre hedonizm, tıpkı narsisim, sosyal kimlik eksikliği, başarı rekabeti gibi aslında sosyo ekonomik yapının başarılı kapitalist modernleşmesinin patolojik ve işlevsiz sendromları olarak kültürel modernitenin yan ürünleridir (d’Entreves, 1997, s. 3). Modern olmak esasında geçmişin örnek modellerinden sapmayı, hayata bakışın ve dünya görüşünün alışılmış merkezi kabullerinden kaçınmayı/kopuşu ve çağa özgü yeni normatif standartların üretilmesini zorunlu kılar. Bu modernliği oluşturan başlangıçların diğer bir deyişle normatif standartların sürekli üretilmesini ve geleceğin kullanışlı bir enstrümanı

olmasını sağlayacak biçimde bu normatif standartları geleceğe tutundurmayı gerektirir. İçinde yaşadığımız zamansal dönemi ifade eden modernlik, kendini her gün tüketerek yeniden üreten bir paradoksa yazgılıdır.

Habermas, modern dönemin sonunu getirmek isteyenlere karşı modernliğin tamamlanmamış projesi konuşmasında yaptığı çıkışla modernlik projesinin kurtarılabilceğini iddia etmiştir. Bu amaç doğrultusunda iletişimsel eylem teorisi aracılığıyla modernlik projesini yeniden inşa etmeye ve tahkim etmeye çalışmıştır (Powell, 2012, s. 10). Habermas'ın baskılanmaya çalışılan modernlik momentinin diriltilebileceğine yönelik modernlik savunusunun arka planında yatan şey, bazı post-teorilerin modernliği yaşayan bir ölü olarak görmeleri ve mezarını kazma çabalarıdır. Modernliğin kendini onarmasına ve özgürleşim vaatlerini artık karşılayamayacağına yönelik birçok "post" argüman iddialarından en önemlisi kendini modernlik karşıtı olarak konumlandıran postmodern akımdır (Çiğdem, 1997, s. 172). Habermas, postmodern düşünürlerin modernliğin sonunun geldiğine yönelik argümanlarına şiddetle karşı çıkar. Modernliğin birtakım problemleri olduğunu kabul eder ve bu problemleri tartışıp yeni çözümler geliştirmekle problemlerin aşılabileceğini öne sürer. Ona göre modernlik projesinin sağlam olan temeli sarsılmış, yerinden oynamış olabilir fakat temel güçlendirilerek daha dayanıklı hale getirilebilir. Postmodern düşünürlerin modernliğin aşılamayacak krizleri olduğuna yönelik iddialarına karşı çıkar ve çıkış yolu olarak rasyonel iletişimsel eylemi adres gösterir.

Habermas, modernliğin tamamlanmamış bir proje olarak birtakım sorunlarına rağmen varlığını sürdürdüğünü ve dönemselsel olarak bir postmodern çağdan bahsedilemeyeceği düşüncesindedir. Habermas, bu bağlamda modernlikte görülen bazı yeni sorunların modernliğin yenilikçi çözümleriyle aşılabileceğini ön görmektedir. Modernliğin varlığına karşıt, anti modern bir düşünce olarak kendini konumlayan postmodernizm, mezarını kazmaya çalıştığı modernizmi bir gün gömecek ve kendi dönemini başlatacak olursa modernliğin yenilikçi eğilimini sürdürmek zorunda kalacaktır. Bu da bir tür erken ölüme gönderdiği modernizmin bir laneti olarak peşini bırakmayacaktır. Başka bir açıdan postmodernizm, küresel tarih felsefelerinin, büyük anlatıların, evrensel anlam sistemlerinin ve üniter temeller üzerine inşa edilmiş bütüncül hakikat anlayışının reddedilmesidir. Postmodernizmi motive eden şey, böyle bir çoğulculuk ve açıklığın tamamen gerçekleşebilme olasılığını oldukça düşük görmesidir. Bu bağlamda postmodernizm çoğulculuk ve açıklık yerine radikal bir düşüncenin/kanaatin çoğulculuğunu daha olası görmektedir. Postmodernizm, modernizmde sağlam temellere oturtulmuş gösteren ve gösterilen arasında göstergenin gösterdiği ve önceden işaretlediği varlığa değil, her zaman başka varlığa işaret ettiğini ileri sürerek göstergibilimin üniter anlam yapısını parçalar. Böylelikle şeylerin gerçek yorumlarına asla ulaşamayacak, her zaman başka işaretlere ve onun yorumlarına, o yorumların işaret ettiği yorumlara ve onun yorumlarına biçiminde ilerleyen sonsuz bir anlamlar zinciri içinde ulaşılacaktır (Behler, 1990, s. 5-6). Behler'in, sabit bir anlamın yokluğuna ve yorumların yorumları biçiminde spekülasyon anlamların içinde kaybolma olarak ifade ettiği bu durum, Derrida'nın göstergeler oyununu çağrıştırmaktadır. Rutli'ye (2016, s. 58) göre, Derrida sabit bir anlamın yokluğuna yönelik ikna edici argümanlarıyla sürekli şiddet ürettiğini öne sürdüğü "Batılı düşünme mantığını" elimine ederek özgün bir düşünce mantığı ikame etmeyi dener. Derrida, şiddet üreten Batılı düşünme biçimi yerine şiddet içermeyen yeni bir düşünme mantığı geliştirmek için dilin bir göstergeler oyunu olduğunu kabul etmeyi teklif eder. Derrida düşüncesinde, göstergeler bir oyundan ibaret olan kökensiz ve merkezsiz fenomenlerdir. Bu nedenle anlam da sürekli ertelenmek zorundadır.

Habermas'ın bilgiyi biçimlendiren ve eylemlendiren iletişimsel eylem kuramı iki farklı rasyonel öncüle dayanmaktadır. İlki, spesifik hedeflerin başarımına odaklanan bilişsel/araçsal rasyonalitedir. Bu öncül, araçsal olarak olgulara doğrudan etki eder veya stratejik olarak aktörlerin kararlarını etkileyecek girişimlere öncülük eder. İkincisi, özneler arası anlam ortak

ilgisi kurmayı amaçlayan iletişimsel rasyonalitedir. İletişimsel rasyonalite, öznel arası anlam dünyasını uzlaştırma ve toplumsal düşünömselliği uyumlu kılma sürecidir. Habermas'ta öznel arası iletişimde anlam ilişkisi kurma tasarımı salt dil dizgesi üzerinden kurgulanmamıştır. Sözsöz iletişim olarak beden dili de anlamak ve anlaşmak için kullanılabilir fakat sözsöz eylemin dil aracılığıyla ifade edilmesi gerekmektedir. Habermas'a göre, öznel arası iletişimde anlama sorunlarını ortadan kaldırma ve olası çarpıtmaları bertaraf etmek için dilin aracılığına ve kullanımına başvurmak kaçınılmaz bir zorunluluktur. Habermas, öznel arası iletişimi anlama çabalarını ancak dil dizgesi üzerinden eylemlerini eşgüdümleme ve rasyonel tartışmalar yapmakla mümkün görür. Habermas'ın rasyonel tartışma koşulu söz edimlerinin objektif doğrudan oluşan normatif bir güvenilirliğe ve haklılığa dayanmasıdır (Deflem, 2014, s. 879).

Habermas'ın, bilgi ve gerçeğin doğasına yönelik ilgisinin izlerine temel kuramını oluşturmadan önceki yazılarında rastlanmaktadır. İletişimsel eylem kuramından önceki çalışmalarında felsefe geleneğindeki kadim gerçeklik arayışına ilişkin sorgulamaları Habermas, farklı perspektiflerle ele almıştır. Bilginin eylemle ve bireysel çıkarlarla arasındaki ilişki nedir? Gerçekliğin doğruluk tablosu sayılan bilim, yapısal açıdan türdeş ve tekil amaçlara mı sahiptir yoksa farklı çıkarlara hizmet eden dallardan mı oluşmaktadır? Habermas, Kant'ın başlattığı Hegel'in üç noktayla ucu açık bıraktığı bilgi kuramı tartışmasını *Bilgi ve İnsansal İlgiler* başlıklı çalışmasıyla sürdürmüştür. Bu çalışmasında, kamusallığın, diğer bir deyişle özgürce tartışılabilen açık toplumun oluşumunu "sosyo-ekonomik temellerini" ele almıştır (Timur, 2008, s. 94-95). Habermas'a göre, "doğruluk kamusaldır". Gerçek olan şey, özel ve öznel belirlenimlere gönderme yapmayan olgulardır. Gerçek, kişisel düşünce ve yargılardan bağımsız bir geçerliliğe sahip olan, belirsiz kuşkuvarın öznel arası iletişimle sınındığı ve geçerlilik onayı almış olgusal durumları temsil eder. Bu nedenle gerçek, insanın "kendinde varoluş" un coşkulu anlatımlarından ve öznel duyularından çıkarılamaz. Gerçeğin, bilişsel içerik elde edebilecek ölçüde yanlışılamayı olanaklı kılabilmesi için, "simgesel olarak dolayımlanmış çıkarımlara" konu olmaları ve yorumlanabilmeleri gerekir (Habermas, 1997a, s. 126).

Modernliğin krizi araçsal rasyonalitenin kullanımıyla ilgilidir. Habermas'a (2001 göre, s. 388), araçsal rasyonelliğe indirgenmiş rasyonalitenin toplumsal psikolojiye ve toplumdan dışlanmış bireylere yüklediği bedeller farklı şekillerde kendini gösterir. Bu bedeller, klinik akıl hastalıklarından, nevrozlara, bağımlılıklara, psikomatik bozukluklara, anarşizme, alt kültürlerin protest davranışlarına ve kriminal marjinal gruplara kadar uzanmaktadır. Horkheimer, insanın özsel isyan doğasının toplumsal rasyonalitenin kullanımına sunularak işlevsellik kazandırılmasını faşizmin başarısı olarak görür. Faşizm, doğayı denetim altına almakla ilgili olan rasyonaliteyi, insanın isyankâr özsel doğasını kendi amaçları doğrultusunda kullanmak için domine etmeyi başarmıştır. Nazilerin, Alman halkının bastırılmış isyankâr doğasını kendi amaçlarıyla özdeşleştirmeden halkta bir taban bulmaları söz konusu değildi. Naziler, hareketlerinin tabanını oluşturacak destekçilerini, kitlesel üretim teknolojilerinin çöktüğü araçsallaştırılmış aklın kurbanları olan Alman köylüsü, esnafı, zanaatkârı, ev kadını, çiftçileri arasından bulabildi. Bu grupların "eylemli desteği" olmasaydı Naziler olmazdı. Bauman'da (1997), Yahudi soykırımını (Holokost) modern paradigmanın araçsal rasyonalitesiyle açıklar. Ona göre, Holokost modern rasyonel dünyanın sıradan işlerinden, olağan olaylarından biri ve benzer zeminlerde koşullar oluştuğunda yinelenebilecek modernliğin potansiyel bir ürünüdür. Habermas, modernitenin rasyonalizasyon süreçlerinin, rasyonalitede hem bir artış hem de aklın çarpıtılmasını içermesi nedeniyle özünde rasyonalitenin belirsiz olduğunu öne sürer. Habermas'a göre rasyonalitedeki gerçek artış ancak iletişimsel rasyonalite perspektifinden anlaşılabilir. Rasyonalite çarpıklıkları, en iyi özne merkezli aklın öznel arası olarak oluşturulmuş bir yaşam dünyasının gayri meşru uzantıları olarak kavranır (Bernstein, 1997, s. 245). Habermas sistemin orantısız biçimdeki gelişimine ve taşıdığı radikal problemlerin potansiyelinin farkındadır. Ona göre iletişimsel eylem otoriter sosyal koordinasyon

biçimlerinin yerini aldığında yaşam dünyasının arka planında rasyonalizasyon gerçekleşebilir. Diğer taraftan sistem rasyonalizasyonu, karşılıklı özneler arası entegrasyon biçimlerini içerdiği için araç-amaç rasyonalizmini gerektirebilir. Modern dünyada, birincisi kendini daha güçlü bir biçimde görünür kıldı ve Habermas'ın yaşam dünyasının sistem ve araçsal rasyonalite tarafından "sömürgeleştirilmesi" dediği şeyi doğurdu (Jay, 2019, s. 223).

"Yaşam dünyası" ve "sistem" Habermas'ın geliştirdiği iletişimsel eylem teorisinin iki temel kavramıdır. Bu kavramlar, Durkheim'in toplumsal düzen ve uyumu açıklamak için geliştirdiği ve organik dayanışma ile mekanik dayanışma olarak kategorize ettiği toplumsal dayanışma teorisine ilgilidir. Habermas'ta yaşam dünyası tasarımı, Durkheim'in geleneksel toplumlar için öngördüğü mekanik dayanışmanın hâkim olduğu, geleneksel ilişkilerin hüküm sürdüğü toplumlardaki konuşma, anlaşma, paylaşma ve dayanışmayı içerir. Genç kuşaklar içine doğdukları bu yaşam dünyasının yönelimlerini ve ilişkilerini toplumsal olarak öğrenir ve sosyalleşirler. Habermas'a göre temel sorun, yaşam dünyasının sistem tarafından sömürgeleştirilmesi nedeniyle temel niteliklerinin aşınmasıdır. Habermas, iletişimsel eylem teorisini temellendirirken piyasa zorunlulukları olarak güç ve parayı göz ardı etmez. Habermas, kapitalist toplumda yerini para ve yönetim sistemine bırakan toplumsal ilişkiyi yeniden inşa etmek için dili yaşam dünyasının merkezine yerleştirir. Yaşam dünyasında, kapitalist toplumda bulunan ve ekonomik/bürokratik güçler tarafından para ve güç aracılığıyla toplumsal ilişkilerin düzenlendiği sistem entegrasyonuna karşı keskin bir karşıtlık oluşturan toplumsal bütünleşme söz konusudur. Toplumsal bütünleşmede insanlar din, dil, değer, kültür ve karşılıklı anlayış gibi temel normatif bir konsensüs yoluyla birbirleriyle ilişkilendirilirler. Habermas'a göre, sistem entegrasyonunda norm ve değerlerden büyük ölçüde kopuk olan toplumsal ilişkilerin doğasını etkilemede para kilit bir güç haline gelir. Aynı şekilde yönetsel yetke devlete yasa çıkarmak ve uygulamak için meşruiyet sağlar. Sistem entegrasyonu aslında karmaşık piyasa sisteminin geleneksel toplumların bir karakteristiği olan toplumsal bütünleşmeyi neredeyse yok ettiği günümüz kapitalist toplumun temel bir özelliğidir. Habermas bu bağlamda yaşam dünyasının toplumsal bağlar olarak kullanılacak temel özelliklerinin yaşamın merkezine konumlandırılacak kadar önemli ve gerekli bulunmadığından çevreselleştirildiğini öne sürer (Regmi, 2017, s. 682-683).

Esgin'e (2008, s. 132-133) göre, iletişimsel eylem kuramı genel anlamda eyleyen aktörlerin toplumsal ilişkileri kurma biçimine ve tercihlerini nasıl oluşturduklarına odaklanmaktadır. Habermas, Weber'den ödünç aldığı rasyonaliteyi aktörlerin eylemlerini kavramlaştırmak ve Weber'in kavrama yüklediği anlamı aşmak için alternatif bir kategorik çerçeve önerir. Bu çerçeveye yerleştirdiği kategorilerden biri olan "çalışma" diğer bir deyişle amaçsal rasyonel eylem; ampirik, teknik bilgiye dayanan araçsal eylemi ve analitik bilgiye dayanan stratejilerle uyumlu olan rasyonel seçimi veya her ikisini birden kapsamaktadır. Diğer kategori olan iletişimsel eylem, semboller aracılığıyla eyleme geçmekle ilgilidir. Bu eylemin, etkileşim sürecine giren en az iki fail özne tarafından kurulması, anlaşılması ve yaptırımlarla desteklenmiş normatif geçerliliğe sahip olması gerekmektedir. Habermas, sosyolojinin önemli terimlerinden biri olan eylem kavramını; teleolojik eylem, normatif eylem, dramaturjik eylem ve iletişimsel eylem şeklinde dört farklı kategoriye indirgeyerek yeniden ele almıştır. Teleolojik eylem aktörün, kararlarını başarıma amacına yönelik almasıyla ilgilidir. Normatif eylem, toplumsal bir grubun eylemlerini toplumsal değerlere göre belirlemesidir. Dramaturjik eylem, izlenim bırakmak ve izlenim edinmek amacıyla aktörlerin birbirlerine benliklerini sunduğu iletişimidir. Habermas, bu eylem kategorilerinden toplumsal gerçekliği en iyi açıklayan kavramın iletişimsel eylem olduğunu iddia eder. Bu eylem dil aracılığıyla kurulan özneler arası iletişimidir. Dil, iletişimsel eylemin yorumlanmasını olanaklı kıldığı için gerekli bir ön koşuldur.

Habermas'a göre, rasyonel eleştirinin zemini ve iletişimsel rasyonalite kültürel özerkleşmeye imkân veren modernlikte varlık alanı bulur. Habermas'a göre, modernliğin çözümü olmayan sorunları yoktur. Modernliğin krizleri özneler arası rasyonel tartışmalarla



aşılabilir. Bu tartışmalar, öznelere hayat alanlarını sistemin sömürgeleştirmesinden kurtarılmasına olanak sağlar. Habermas, post teorilerin modernliği değersizleştirme girişimlerine karşı, geçmişte dinin domine ettiği kültür alanlarını modernliğin özerkleştirdiğini belirterek modernliğin sunduğu kazanımlara dikkat çeker. Modernlik bilim, kültür, ahlak ve sanat alanlarını özerkleştirerek kendi kurallarına göre örgütlenmelerine imkân vermiştir. Böylelikle bilimsel alanda hızlı gelişmeler kaydedilmiş ve kültür/sanat alanında yeniliklerin önü açılmıştır. Habermas, modernliğin sağladığı imkanlarla oluşan özerk kültürel alanlar sayesinde ilerlemenin gerçekleştiğini öne sürer. Bu ilerlemeler Aydınlanma düşüncesinin bir ürünü olan modernlik projesine dayanmaktadır. Habermas’a göre Aydınlanma ve modernlik birinin diğerinin yerine kullanılabileceği özdeş kavramlardır (Girgin, 2018, s. 635).

## 2. Anthony Giddens, yapılaşma kuramı ve geç modernlik

Anthony Giddens, çağdaş toplumsal kuramın öncülerinden biridir. Birçok disiplin araştırmasına dayandırdığı kuramında farklı disiplinlerin içsel mantığını ve kavrayışını kendi sosyolojisine dahil ederek toplumsal yapıları şekillendirme ve yeniden üretmedeki çevrim içi rolüne gönderme yapar. Oldukça geniş bir araştırma ve kavrayışa dayanan sosyolojisine sınır çizmek zordur. O, modern toplumsal dünyanın genel işleyişini ve sistematiğini kavramaya çalışan bir sosyoloji inşa etmiştir. Giddens, karşıtlıklar üzerinden bir kavrayış geliştirilmesine karşıdır. Bu nedenle fail/yapı ve birey/toplum gibi ikilikleri eleştirmiştir. Bu açıdan, işlevselcilik gibi davranışı etkilemede toplumsal yapının belirlenimci rolünü vurgulayan veya sembolik etkileşimcilik gibi özgür, karar veren bireyi ön plana çıkaran teorileri eleştirir. Giddens büyük soruların düşünürüdür. Sosyolojisinin sistematiğinde yaratıcı yıkım değil geri kazanma ve dönüştürme düşüncesi hakimdir. Giddens’in geniş kapsamlı kuramı esasında modernliğin dinamiklerini kavramakla ilgilidir. Bu kavrayışa dair yönelttiği sorulardan bazıları, “modernliği en iyi nasıl karakterize etmeliyiz? Kökenleri nelerdir? Şu anda dünya tarihinin gelişim aksı hangi yöndedir ve bu dönüşümü etkileyen başlıca dinamikler nelerdir?” şeklindedir (Tucker, 1998, s. 1-5). Giddens, toplumsal dünyanın fail/yapı veya birey/toplum gibi ayrımlar ve karşıtlıklar üzerinden tanımlanmasına karşıdır. O, bu ikili yaklaşımın toplumsal dünya tasarımında ikilik yaratacağı ve bütüncül bir kavrayışa engel olacağı düşüncesindedir. Giddens, karşıtlıkların ayrımları üzerinde durmak yerine, birbiri üzerindeki etkilerini dikkate alan, birlikte birbirini kuran etkileşimlerine odaklanmayı önerir. Giddens’in toplumsal dünyanın çözümlenmesine yönelik bu tasarımı yeni bir toplumsal kuram olan yapılaşmadır.

Giddens’in yapılaşma kuramının devingenliği temel boyutları zaman/mekânın ayrılması, yerinden çıkarma ve düşünömselliktir. Modernlik zaman ve mekânı birbirinden uzaklaştırdı. Zamanı, iş-çalışma-dinlenme şeklinde kategorize etti ve bu kategorilerin sürelerini standartlaştırdı. Bu ayrılma modernlik için birkaç açıdan önemlidir. Ayrılma, rasyonelleşmiş bürokratik devletlerin büyümesine ve modernliğe dinamizm kazandırmasına neden olur. Yerinden çıkarma toplumsal ilişkilerin bağlamlarından çıkarılmaları ve belirsiz zaman/mekân aralıklarında yeniden yapılaşmalarıyla ilgilidir. Modern dünyanın iki tip yerinden çıkarma mekanizması ön plandadır. Soyut nitelikleriyle öne çıkan bu mekanizmalardan biri “sembolik işaretler”dir. Bunların en bilineni paradır. Para, modern dünyada sınır tanımadan hareket edebilmektedir. Modern sistemde bu işleyişin sürdürülmesi için banka, borsa vb. güven kurumları tesis edilmiştir. Böylelikle para belirsiz zaman ve mekân aralıklarında güvenle dolaşır. İkinci mekanizma modern toplumsal dünyayı inşa eden teknik başarımların ardındaki uzmanlık sistemleridir. Bu iş profesyonelleri modern dünyanın maddi alanlarının yaratılmasında ve düzenlenmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Modernliğin üçüncü karakteristik dinamiği olan düşünömsellik, toplumsal pratiklerin yeni bilgilerle, haberlerle sürekli olarak yeniden gözden geçirildiği ve düzenlendiği ve gerekirse değiştirildiği durumlarla ilgilidir (Ritzer & Stepnisky, 2014, s. 552-553).

Modernlik nedir? Biz modern miyiz? Modernlik ne zaman başladı? Modern çağ sona erdi mi? Soruları her geçen gün daha çok sayıda düşünür tarafından tartışılmaya devam etmektedir. Birkaç istisna dışında, modern çağı geride bıraktığımızı iddia edenlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Sosyoloji disiplininin klasik kurucuları ve aynı zamanda ilk modernlik teorisyenleri olan “Marx, Weber ve Durkheim”ın modern toplumun doğasına ilişkin görüşleri içinde bulunduğumuz toplumsal dünyanın gerçekliğini yeterince açıklayamamaktadır (Kivisto, 2008, s. 165). Giddens’a göre modernlik, geleneksel toplum düzeninden kesin ve keskin bir niteliksel kopuşu temsil etmektedir. Bu kırılma, enlemsel ve boylamsal olarak gerçekleşen derin bir dönüşümü içermektedir. Küreselleşmenin dünya çapındaki etkileri, kırılmanın enlemsel; gündelik yaşamda bireysel mahremiyeti ve bireyin karakteristik özelliklerini temelden değiştirmesi de içsel/boylamsal boyutuyla ilgilidir. Modernlik kapitalizm, endüstriyel üretim, güvenlik/gözetim kapasitesi ve askeri güç olarak saydığı dört kurumsal temel üzerine inşa edilmiştir. Modernliğin dinamizmini sağlayan etkenler zaman ve mekânın sıkışması/ayrılması, yerinden etme mekanizmalarının gelişimi ve bilginin sürekli düşünümelliğidir. Zaman/mekân sıkışması, ayrılarak ve birleşerek toplumsal yaşamın bölgelendirilmesini ve modern rasyonelleştirilmiş organizasyonların gelişmesini sağlamakla kalmaz aynı zamanda geleceği şekillendirmek amacıyla geçmişin sahiplenildiği radikal bir tarihselliğin de ortaya çıkmasına olanak verir. Ayrıca toplumsal sistemlerin yerinden edilmesine ve yerel etkileşim bağlamından koparılarak yeniden yapılandırılmasına izin verir (Loyal, 2003, s. 116).

Zaman ve mekânın ayrılması, mekânı sabit bir uzamdan koparan boş zamanın gelişimiyle ilişkilidir. Mekanik olarak zaman aralıklarını gösteren, zamanı hesaplayan, çalışma zamanını programlayan mekanik saatin icadı modernliğin dönüm noktasıdır. Mekanik zaman hesaplama araçları, küresel zaman standartlarının belirlenmesine, bireysel ve toplumsal deneyimlerde köklü bir dönüşüme, coğrafi ayrıcalıkların olmadığı ve mekanların ayrılmasına karşılık gelen bir dünya haritasını simgelemektedir. Zaman ve mekânın birbirinden ayrılması toplumsal düzenin birbirine yabancılaşmasına değil, mekândan bağımsız bir standartlaşmaya gönderme yapmaktadır. Modernliğin en temel karakteristiğini yansıtan organizasyon kurma ve organize olma zaman ve mekânın birbirinden ayrılmasını gerektirir. Bu ayrılma aynı zamanda modern toplumsal yaşamı gelenekten ayıran ve toplumsal ilişkilere dinamizm kazandıran bir süreçtir. Zaman ve mekânın ayrılmasıyla, geleneksel meslekler ve yapılar modern dönemle birlikte uzmanlaşmaya yenik düşmüş ve yerinden edilmiştir (Giddens, 2010, s. 31-33).

Giddens, tarihsel sürecin gelişimini süreksizlikle açıklayan Marksist düşünceye katılır fakat tarihsel materyalizmin insanlık tarihini bütüncül olarak karakterize eden kullanma biçimini reddeder. Geleneksel ile modern çok genel bir karşılaştırmaya tabi tutmak yanıltıcı olabilir. Erken dönem modernlik ile geleneksel arasında tam bir kopuş söz konusu olmadığı gibi kısmen bir sürekliliğin sürdüğü de söylenebilir. Fakat geç modernlikte ortaya çıkan baş döndürücü hızdaki kapsamlı dramatik değişimler, geleneksel olanı deneyimlemeyi ve geleneğe ait bilgiye dönüşü güçleştirmektedir. Giddens, modern ve geleneksel toplum düzenlerini birbirinden ayıran süreksizlikleri belirleyen bazı etmenlere dikkat çeker. İlk belirleyici etmen, “değişim hızı”dır. Değişim hızı en çok teknolojik alanda olmak üzere her alanda kendini gösterir. İkinci belirleyici süreksizlik “değişim alanı”dır. Değişime bağlı olarak gerçekleşen dönüşümün yayılma alanı dünya sathıdır. Giddens üçüncü süreksizliği “modern kurumların doğası” ile açıklar. Üniter politik sistemler, daha önce hiçbir politik sistemde görülmeyen bir biçimde üretimde otomasyonu ve ücretli emeği metalaştırmayı başarmışlardır (Giddens, 1994, s. 12-14). İnsanların gündelik yaşamda en büyük konforu rutinler diğer bir deyişle sürekliliklerdir. Süreklilik, düzenlilik ve güvenliği, süreksizlik ise kaos ve riski temsil eder. Doğada süreklilik döngüsü hakimdir. Her gün güneş doğudan doğar, tutuşturulduğunda ateş yanar, su 100 derecede kaynar, sonbaharda ağaçlar yapraklarını döker, ilkbaharda çiçek açar. Doğanın sağladığı bu süreklilik konforu insanı güvende hissettirir ve bu öngörülebilirliğin rahatlığıyla insan bilim, sanat ve kültür üretimine yönelir.

Meštrović'e (1998, s. 146) göre, Giddens'ın, Parsons'ın modernlik ve toplumsal düzen çözümlemesinde ortaya koyduğu netlikte kolaylıkla karakterize etmek oldukça güçtür. Gelenekle bağlarını koparıyor gibi görünmekte fakat postmodern evrene girmek istememektedir. Modernliğin ve postmodernliğin kesişim kümesinde kendini konumlayarak kaçamak, değişken ve kararsız bir duruş sergilemektedir. Başarısının nedenlerinden biri, birçok çağdaş bireyin eski güzel günlere duyduğu nostaljik özlem ile modernliğin sunduğu özgürlük vaadi ve postmodernizmden geçen birçok düşünce sistemi arasında bireylerin kendilerini parçalanmış hissetmesidir. Birçok birey, dünyanın gidişatından rahatsız ve çaresiz fakat Giddens'ın gözlemleriyle kendilerini güçlü ve mahallelerinde, arka bahçelerinde etkinlik yapabildikleri için rahat hissetmektedirler. Örneğin, seçilmiş liderleri dünyanın çeşitli yerlerinde gerçekleştirilen katliamları durdurmak için hiçbir şey yapamazsa, insanlar aktivist girişimlerle bazı şeyleri değiştirebileceklerine, eski haline döndürebileceklerine ve bu şekilde bir fark yaratabileceklerine inanmaktadırlar. Giddens'da eylemlilik hareketlerinin dünya olaylarının seyrinde genel bir demokratikleşmeyle sonuçlanacağına yönelik argümanıya çağdaş bireylerin fark yaratma duygusunu destekler. Loyal'a (2003, s. 124-125) göre, Giddens'ın bireye atfettiği özerk, özgür ve seçen aktör kavrayışı oldukça abartılıdır. Bu kavrayış, biyografik faktörle ve bir dönem üstlendiği psikolojik danışmanlıkla ilgili olabilir. O, faili olayların akışına müdahale edebilen birtakım nedensel güçlere sahip birey olarak özgürlük, eşitlik, faillik gibi liberal terimler üzerinden görür. Faile atfettiği yetkinlikler üzerindeki üç tür kısıtlamanın da altını çizer. Birincisi, bireyin fiziki kapasitesi ve fiziksel çevre tarafından dayatılan sınırlardan kaynaklanan maddi kısıtlamalar; ikincisi, güç; üçüncüsü de yapısal sınırlılıklar ve kısıtlamalardır.

Emre'ye (2015, s. 9-10) göre; Giddens, modern dünya tasavvurunu Juggernaut metaforuyla imlemiştir. Juggernaut, karşı konulamaz, geri döndürülemez, denetimden çıkmış devasa bir makineye göndermede bulunur. Hint mitolojisinden aynı adla alınan ve dünyanın efendisi anlamına gelen bir puttur. Her yıl dev bir arabaya yerleştirilir ve bu arabanın geçtiği yolların kenarında toplaşan halk, put arabasının altında ezilmek için can atar ve günün sonunda kendini arabanın önüne atarak can verir. Giddens'ın tanımıyla Juggernaut, bir dereceye kadar yönlendirebildiğimiz fakat kontrolsüz ve denetimsiz çok güçlü başıboş dev bir makine. Ona direnmek mümkün değildir önüne çıkan her şeyi yıkar ve herkesi ezip geçer. Modernliğin yaşadığı krizler Juggernaut'ın zaman zaman öngörülemeyen bir biçimde yoldan sapmasıyla ilgilidir. Giddens'a göre Juggernaut yok edilemez dolayısıyla Juggernaut'ın yeni davranış biçimlerine uygun yeni düzenlemeler, düzeltmeler ve değişikliklerle yeni duruma uyum sağlamak gerekir. Saygın'a (2016, s. 77) göre, makine üzerinde bir denetim kurulamamasının nedenini Giddens "amaçlanmamış sonuçlar ve toplumsal bilginin düşünümselliği" ile açıklar. Bu bakımdan "bir sistem ne kadar iyi olursa olsun" amaçlanmamış sonuçlar üretmesi kaçınılmazdır.

Giddens, yapılaşma kuramı çerçevesine ele aldığı modernliğin karmaşık ve dinamik yapısı nedeniyle yeterince anlaşılamadığı düşüncesindedir. Ona göre, modernlikle bağ kurulmasını zorlaştıran gelişmelerin post-modern durumlar olarak ele alınması modernliğin bir yanılmasıdır. Bu yanılmasadan kurtulmak düşünümsellik kapasitesinin geliştirilmesiyle mümkün olacaktır. Giddens modernliğin bu müphem yapısını modernliğin doğasıyla açıklama eğilimindedir. Ona göre modernlik geçmişle değil, gelecekle ilgilidir. Modernlik gelişmekte, genişlemekte ve yeni sürümleriyle belirmektedir. Modernliğin yeni sürümleri yeni donanımsal bileşenler gerektirmektedir. Modernliğin her güncellemesini farklı bir durum olarak ele almak yerine yeni bir durum olarak görmek daha sağlıklı bir yaklaşım olabilir. Giddens' da dediği gibi modernlik karşı konulamaz, kontrolsüz bir güç diğer bir deyişle Juggernaut'dır. Onunla savaşmak yerine belki de onunla yaşamayı öğrenmek gerekir.

## Sonuç

Toplum biliminin geniş çalışma alanı içinde sıkça karşılaştığı ve yanıtlarını aradığı iki temel sorudan biri, toplumun aynı toplum olup olmadığı diğer bir deyişle toplumun karakteristik özelliklerini yansıtan şeylerin köklü bir değişime uğrayıp uğramadığı veya bir dönüşüm geçirip geçirmediğidir. Yanıtını aradığı diğer soru, bu köklü değişim ve dönüşüm nasıl sorunsallaştırılmalıdır? Bunun için mevcut kuramsal çerçeve bu köklü değişimlere tatmin edici yanıtlar vermeyi sürdürüyor mu? Yoksa yeni bir kuramsal çerçeveye mi ihtiyaç duyulmaktadır? Modernliğin klasik kurucuları değişim ve dönüşümü tek bir boyuta indirgeyerek toplumsal gerçeklikleri tek bir dinamikle açıklamaya odaklanmıştı. Dolayısıyla Habermas ve Giddens, klasik kurucuların modernliğin sorunlu karanlık yönünü ihmal eden hatalarını düzeltmek için yeni ve oldukça iyi tasarlanmış kapsamlı bir modernlik analizi ortaya koyan çabaların iddialı ve cesur temsilcileridir. Bu bağlamda Giddens ve Habermas'ın, modernliğin çok boyutlu dinamiklerinin ürettiği gerilimler ve deneyimlenen yaşamın güçlüklerini anlamak, onlarla yüzleşmek ve başa çıkabilmek için kafası karışmış modern bireylere rehber olacak nitelikte kapsamlı bir modernlik analizi sundukları söylenebilir. Her ikisi de klasik toplumsal teorileri yapıcı bir eleştiriyle ele aldılar.

Giddens ve Habermas'ın modernlik söylemleri küreselleşme çağında yoğunlaşan demokrasi tartışmalarına önemli ölçüde katkılar sağlayan oldukça açıklayıcı ve normatif birikimi birleştiren bir kapsama sahiptir. II. Dünya savaşı sonrasında, aşınan sosyo ekonomik rejimlere ve yükselen rejimlerin yarattığı değişikliklere/sorunlara, bu rejimlerin sundukları olanakların çözümlenmesinde, yeni sosyo ekonomik ve entelektüel yönelimlerin şekillenmesinde çığır açan kavramlar ve güçlü argümanlarla katkı sağlamışlardır. Giddens ve Habermas, emek merkezli Marksist ekonomik politikadan kopmasına karşın liberal piyasa ve liberal demokrasinin tükendiğini iddia eden postmodern teoriyle arasına da mesafe koymuştur. Giddens ve Habermas, savaş sonrası işlevselciliğe ve Marksizme alternatifler geliştirdiler. Keynesyenci kapitalizm aşındığında ve komünizm bir hayalete dönüştüğünde kapitalizm ve demokrasi arasındaki ilişkiyi yeniden formüle ettiler. Her ikisi de refah devletini savaş sonrası sınıf uzlaşmasının merkezi olarak gördü. Liberal piyasa aktörlerinin saldırılarına karşı Habermas, yaşam dünyasının iletişimsel rasyonalitesinin gelenek sonrası ahlakının, artan özerklik ve etik kararların sosyal temelleri hakkındaki farkındalığa bağlı olarak yüksek düşünümsellik ve yansımayı ürettiğini savunarak karşı durdu. Yeni doğmakta olan neoliberal düzenin para ve güç gibi enstrümanlar aracılığıyla yaşam dünyasını sömürgeleştirme girişimlerine karşı birtakım uyarılarda bulunarak sistem ve yaşam dünyası arasındaki gerilimlere karşı yeni toplumsal hareketlerin önemine dikkat çekti. Habermas'ın tarihsel olmayan yapılandırmacı iletişimsel eylem teorisi Giddens ile birlikte benimsediği diyalog/müzakere merkezli demokrasiyi haklı çıkararak eleştirel teori için normatif bir bakış açısı sağlamıştır (Antonio, 2019, s. 523-525).

Habermas ve Giddens modernliğin geçirdiği köklü değişimler için yeni bir kuramsal çerçeveye gerek olmadığını öne sürerler. Giddens'a göre yaşanan köklü değişimler modernliğin üst versiyonundan ibarettir. Modernliğin hala içindeyiz fakat ileri bir aşamasındayız. Yaşanan köklü değişiklikler modernliğin kendi içindeki dönemlendirmesinde geç bir dönemi ifade eden toplumsal gerçekliklerdir. Habermas'a göre modernliğin tekâmül süreci devam etmekte, tamamlanmamış, açık bir proje olarak işlerliğini ve işlevselliğini sürdürmektedir. Giddens, postmodernliğe odaklanmak yerine, modernliğin geç dönemindeki üst versiyonuna yoğunlaşılması, bu aşama hakkında düşünce ve çözümler geliştirilmesi gerektiğini belirtir.

Habermas ve Giddens sosyolojisinin ortak yönlerine bakıldığında, toplumsal dünyayı anlamak ve açıklamak için Aydınlanmanın modernlik ve rasyonalite mirasına dayandıkları söylenebilir. Habermas, Giddens'a göre bu mirasın daha güçlü ve etkili bir savunucusudur. Giddens bu konuda daha şüpheli ve mesafelidir. Her ikisi de bu mirasın yeni toplumsal ve kuramsal gelişmeler doğrultusunda kritik edilmesi ve yeniden ele alınması konusunda

hemfikiridir. İki düşünürün toplumsal çözümlerinde dil sorunları merkezi bir yere sahiptir. Diğer bir ortak noktaları demokratik toplumsal değişimin dinamiklerini kritik eden özgün eleştirel bir kuram geliştirmiş olmalarıdır. Fakat Giddens'in eleştirel kuramı Habermas'ın kuramından farklı olarak eklektik bir niteliği olduğu söylenebilir.

### Kaynakça

- Antonio, R. J. (2019). Habermas and Giddens on praxis and modernity: A constructive comparison. *Contemporary Sociology*, 48, 523-525.
- Aslan, S. & Yılmaz, A. (2017). Modernizme bir başkaldırı projesi olarak postmodernizm. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 93-108.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve müphemlik* (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1997). *Modernite ve Holocaust* (S. Sertabiboğlu, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bayır, M. (2019). Küresel tüketim toplumu ve küreselleştirici araçları. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 2, 11-33.
- Bernstein, J. M. (1997). The casuality of fate: Modernity and modernism in Habermas. M. P. d'Entrèves & S. Benhabib (Ed.), *Habermas and the unfinished project of modernity: Critical essays on the philosophical discourse of modernity* (s. 245-269) içinde. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Behler, E. (1990). *Irony and the discourse of modernity*. Seattle and London: University of Washington Press.
- Çetin, H. (2003). Gelenek ve değişim arasında kriz: Türk modernleşmesi. *Doğu Batı*, 25, 11-40.
- Çiğdem, A. (2008). *Akil ve toplumun özgürleşimi: Jürgen Habermas ve eleştirel epistemoloji üzerine bir çalışma*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiğdem, A. (1997). *Bir imkân olarak modernite: Weber ve Habermas*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- d'Entreves, M. P. (1997). Introduction M. P. d'Entrèves & S. Benhabib (Ed.), *Habermas and the unfinished project of modernity: Critical essays on the philosophical discourse of modernity* (s. 1-38) içinde. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Dallymar, F. (1997). The discourse of modernity: Hegel, Nietzsche, Heidegger and Habermas. M. P. d'Entrèves & S. Benhabib (Ed.), *Habermas and the unfinished project of modernity: Critical essays on the philosophical discourse of modernity* (s. 59-97) içinde. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Deflem, M. (2014). Habermas'ın iletişimsel eylem kuramında hukuk (Ü. Yükselbaba, Çev.). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Mecmuası*, 72(1), 877-894.
- Dellaloğlu, B. F. (1998). *"Toplumsalın" yeniden yapılanması Habermas üzerine bir araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Emre, Y. (2015). Anthony Giddens ve uluslararası ilişkiler: Yapılanma, modernite ve küreselleşme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11(44), 5-23.
- Esgin, A. (2008). *Anthony Giddens sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Geuss, R. (2002). *Eleştirel teori Habermas ve Frankfurt Okulu* (F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel kimlik: Geç modern çağda benlik ve toplum* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Ankara: Say Yayınları.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Girgin, O. (2018). Modernliği savunurken: Habermas, Touraine ve Giddens. *Turkish Studies*, 13(18), 629-647.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel eylem kuramı* (M. Tüzel, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Habermas, J. (1997a). *Bilgi ve insansal ilgiler* (C. A. Kanat, Çev.). İstanbul: Küreysel Yayınları.

- Habermas, J. (1997b). Sivil itaatsizlik: Demokratik hukuk devletinin denek taşı Almanya'da otoriter legalizm karşıtlığı (Y. Coşar, Çev.). E. Ateşman (Haz.), *Kamu vicdanına çağrı: Sivil itaatsizlik* (s. 116-134) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Habermas, J. (1997c). Modernity unfinished Project. M. P. d'Entrèves & S. Benhabib (Ed.), *Habermas and the unfinished project of modernity: Critical essays on the philosophical discourse of modernity* (s. 38-59) içinde. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Habermas, J. & Ben-Habib, S. (1981). Modernity versus postmodernity. *New German Critique*, 22, 3-14.
- Hülür, H. & Bircan U. (2020). Immanuel Kant'tan Michel Foucault'ya aydınlanma sorunsalı ve modernlik. *JOMOPS Journal of Modernism and Postmodernism Studies*, 1(2), 23-38.
- Jay, M. (2019). Habermas and postmodernism. *Journal of Comparative Literature and Aesthetics*, 42(2), 218-230.
- Kivisto, P. (2008). *Sosyolojinin temel kavramları* (İ. Çapcıoğlu & S. Yavuz, Çev.). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Loyal, S. (2003). *The sociology of Anthony Giddens*. London: Pluto Press.
- Meštrović, S. G. (1998). *Anthony Giddens: The last modernist*. London and New York: Routledge.
- Önder Erol, P. (2016). Modernite projesinin kökenleri, dinamikleri ve sonu. *Sosyoloji Dergisi*, 33, 49-66.
- Özdikmenli Çelikoğlu, İ. (2011). Habermas'ın modernite savunusu: Eleştirel bir okuma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 239-258.
- Powell, J. L. (2012). *Habermas*. New York: Nova Science Publishers, Inc.
- Regmi, K. D. (2017). Habermas, lifeworld and rationality: Towards a comprehensive model of lifelong learning. *International Journal of Lifelong Education*, 36(6), 679-695.
- Ritzer, G. & Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji kuramları* (H. Hülür, Çev.). Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Rutli, E. E. (2016). Derrida'nın yapı sökümü. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 5, 49-68.
- Saygın, A.U. (2016). Anthony Giddens'in sosyolojisinde modernliğin boyutları. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 69-80.
- Timur, T. (2008). *Habermas'ı okumak*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Tucker, K.H. (1998). *Anthony Giddens and modern social theory*. London: SAGE Publications Inc.
- Turner, B. S. (2003). *Oryantalizm, postmodernizm ve globalizm* (İ. Kapaklıkaya, Çev.). İstanbul: Anka Yayınları.
- Yaka, A. (2015). *Sosyoloji yazıları: Çatışma kültüründen uzlaşma kültürüne*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.